

МЕНТАЛЬНІСТЬ ЛІТЕРАТУР СВІТУ

УДК 821.111.09

Білоконенко І.С.

*викладач кафедри російської філології та зарубіжної літератури
Криворізький педагогічний інститут
ДВНЗ «Криворізький національний університет»*

ТЮДОРІВСЬКА «ПРОПАГАНДА» ОБРАЗУ КОРОЛЕВИ ЄЛИЗАВЕТИ І

У статті розглядається процес формування династичного міфу і нової династичної міфології часів правління королеви Єлизавети І. Автор зазначає, що причиною успішного елізаветинського правління була правильно вибудована двором політика створення іміджу королеви. Доводиться, що у процесі формування нових куртуазних звичаїв важлива роль відводилася тюдорівській «пропаганді», особливо літературній, портретній та історичній. Автор робить висновок, що, завдяки поширенню певних ідей і поглядів, суспільству було представлено образ королеви, як «досконалої» Хранительки Англії та «ідеалу» монарших чеснот.

Ключові слова: Єлизавета І Тюдор, елізаветинська епоха, династичний міф.

В статье рассматривается процесс формирования династического мифа и новой династической мифологии времен правления королевы Елизаветы I. Автор отмечает, что причиной успешного елизаветинского правления была правильно выстроенная двором политика создания имиджа королевы. Доказывается, что в процессе формирования новых куртуазных обычаев важная роль отводилась тюдоровской «пропаганде», особенно литературной, портретной и исторической. Автор делает вывод, что, благодаря распространению определенных идей и взглядов, обществу был представлен образ королевы, как «совершенной» Хранительницы Англии и «идеала» монарших добродетелей.

Ключевые слова: Елизавета I Тюдор, елизаветинская эпоха, династический миф.

The article deals with the process of formation of new dynastic myth and mythology of Queen Elizabeth I's dynastic reign. The author notes that the reason of the success of Elizabeth's reign was due to the existence of well thought out court policy of conveying an image of the queen in a non-negative light. It is shown that in the process of forming new courtly habits, important roles were played by Tudor "propaganda", especially with literary and historical portraiture. The author concludes that due to the

spread of certain ideas and views, the image of the Queen was presented to the public as the "perfect" Keeper of England and the "ideal" royal virtues.

Keywords: *Elizabeth I. Tudor, Elizabethan era, the dynastic myth.*

Епоха Відродження стала часом «революцій» при дворах європейських правителів. Формування англійського двору ренесансного типу починається в тюдорівську епоху, традиції двору Єлизавети започатковуються тими засадами, які визначило попереднє правління Тюдорів. З к. XV і до сер. XVI ст. Тюдори докладають значних зусиль для об'єднання системи державного управління в Англії, формування королівського двору як центру політичного та культурного життя. Ще в політиці Генріха VII простежувалося прагнення перетворити двір у соціально-політичний інститут Англії. Старання короля були спрямовані на встановлення в Англії порядку, на збагачення королівської казни, на зміцнення влади. Своїм одруженням на Єлизаветі Йоркській, дочці Едуарда IV, Генріх VII відновив єдність королівської династії. Але Генріх VII абсолютної влади все ж не мав. Двір лише створював ілюзію того, що є центром влади в державі. Для його подальшого розвитку й укріплення були необхідні неабиякі зусилля. Найважливішими складовими тюдорівської програми «ідеологічної держави» й «ілюзії влади» стають принципи «ідеальності» і «непохитності» двору [Соколов 2006: 36], для реалізації яких до королівського двору залучаються найкращі інтелектуальні ресурси, ті, хто зацікавлений у власній кар'єрі. Тому прихід короля Генріха VIII сучасники сприйняли із захопленням. За його правління ситуація дещо змінюється: королівський двір стає осередком культури, до нього прибувають вчені, художники та письменники з континенту, привносячи ідеї ренесансної Європи. Дух Відродження все більше впливає на англійський двір. Зразком для монарха стають яскраві європейські двори того часу, які мають вже сформовані традиції, – французький, іспанський, італійський. В Англії відбувається процес становлення абсолютизму, формується династичний міф і політична міфологія Тюдорів.

Зійшовши у 1558 році на престол, Єлизавета I продовжила шлях своїх попередників, доклавши значних зусиль для надання тюдорівському династичному міфу нових рис. Сама ситуація правління королеви стала унікальною, адже більше 45 років влада в країні належала жінці. Саме так говорять про період правління останньої з Тюдорів вітчизняні і зарубіжні дослідники (К. Барлінсон, І. Бурова, А. Горбунов, П. Елмет, А. Зорін, Л. Полубіченко, Л. Потемкіна, Л. Привалова, Н. Торкур, В. Решетов, А. Фоулер та ін.), майже одногласно визнаючи, що досягти реальних успіхів у політичному, економічному, культурному розвитку Англія могла лише завдяки непересічній особистості правительки. Єлизавета розуміла, що успіх в управлінні країною залежить від сприйняття її нацією, від того іміджу, який сформується в уяві не лише наближеної до двору купки людей, але й від враження про королеву пересічних громадян. Тому королева вдається до надзвичайних кроків – створення власного іміджу і формування нових куртуазних звичаїв. У літературознавстві цей процес ще потребує вивчення, адже аналіз особливостей тюдорівської «пропаганди» образу королеви дасть можливість уточнити загальну картину розвитку придворної культури Англії періоду правління Єлизавети та рольовий статус митця в умовах належності до придворного кола.

Мета нашої роботи полягає в тому, аби в соціокультурному контексті дослідити процес створення нових тюдорівських національних міфів і легенд, які змінили куртуазні звичаї Англії задля відновлення престижу влади і вироблення у підданих такого образу Єлизавети, який би передбачав готовність їй служити.

У процесі створення іміджу королеви важлива роль відводилася поширенню ідей і поглядів, що містили інформацію про королеву, як втілення всіх монарших чеснот. На практиці для настільки масштабного «лицедійства», зазначає історик Н. Журавель, необхідні були радники, «актори», «вдячні глядачі» і місце, де можна було його розгортати, і цим місцем стає королівський двір [Журавель 2011: 190]. Досягнення поставленої королевою мети передба-

чало залучення можливостей кращих інтелектуальних і творчих «умів» країни. Задля цього при королеві з'являються придворні «нового типу» – вчені, художники, професійні письменники, навіть «маги», орієнтовані на підтримку цінностей придворної культури. Вони пропагують значущість влади, звеличують правительку, роблять королівський двір привабливим для нації. Такий взаємозв'язок влади і підданих далеко не безкорисливий, адже двір винаймає придворних «на службу», яка відкриває нові перспективи. Це вже не частина дворянських обов'язків, а засіб отримання титулів, звань, грошей, можливість мати доступ до ресурсів у колоніях, слава і визнання.

Єлизаветинський образ отримує безпрецедентне поєднання: вона і Прекрасна Дама, і мудра Королева. Лицарський культ Єлизавети узвичаїв Роберт Дадлі, граф Лестер. Він навіть читав молитву Єлизаветі замість «Ave Maria». В соборі Св. Павла в Лондоні молитви королеві співають, як антифон Богоматері в колишні часи [Краснов 2001: 217]. Єлизавета прийняла певні лицарські «правила гри». А в Англії формуються нові куртуазні звичаї у зв'язку з перебуванням на престолі жінки.

Доречність обраного правителькою шляху підтверджується значною кількістю наближених до двору осіб. При дворі з'являються різноманітні, часто опозиційні, ідеологічні, політичні, релігійні фракції й угруповання, кожна з яких залежить від своїх доктрин. Від можливостей лідера фракції бути якомога ближче до королеви, його здатності завоювати її довіру чи навіть любов, залежали призначення на державні і придворні посади своїх людей, посилення могутності і багатства не лише лідера, але й тих, хто його підтримував [Журавель 2011: 191]. Боротьба між фракціями, спровокована розбіжностями з тих чи інших питань, іноді набувала гострих форм. Але Єлизавета контролює фракції і використовує їх суперництво собі на користь, домагаючись потрібних для себе результатів і рішень.

Двір виступає грандіозним і сліпучим «театром» королівської влади, в якому «розігруються вистави» (коронація, помазання, аудієнція, прийом послів, свята, турніри, мисливство тощо), що «в

комплексі встановлює і закріплює важливі для свідомості підданих уявлення про велич королеви»[Горбунов 2011: 283]. Забезпечення нового династичного міфу потребує і розвитку культури. Перш за все, культурна традиція визначає поетичний образ королеви Єлизавети, яка стає героїнею літературних творів ще за життя, коли поети Ф. Сідні, Е. Спенсер, К. Марло присвячували їй балади, віршовані цикли та поеми, нагороджуючи химерними іменами. Її довге царювання придворні поети назвали «золотим століттям Астреї». Сер Дж. Девіс створює цикл із 26 віршів, у яких прославляє Єлизавету та уподібнює її Діві Марії. Це були акровірші: перші літери кожного рядка складали словосполучення «*Elisabetha Regina*» – «Королева Єлизавета».

Культ королеви дивує своєю різнобічністю, так що не залишилося жодної її риси чи чесноти, які не були б обіграні у порівняннях з богинями або героїнями всіх часів і народів, язичницькими або християнськими; «вона являла собою цілий пантеон, у ній шанували Матір Вітчизни, Прекрасну Даму, Мінерву, Діану-Цинтію, Астрею, Титанію, але передусім символ Чистої Невинності, містичний талісман, що оберігає і рятує Англію» [Дмитрієва 1998: 179]. Шанування Непорочної Диви мало давню християнську традицію, тому «цнота» стала наріжним каменем пропагандистського міфу про Єлизавету. В поезії задля символічного представлення образу королеви акцент робиться на Діані-Цинтії. Причиною використання цього образу стала безшлюбність королеви. Уолтер Ралі адресує Єлизаветі велику поему «Океан до Цинтії» («*The Ocean to Cynthia*», 1592–1595?), Джордж Чапмен з цим образом співвідносить другу частину своєї книги «Тінь ночі» («*The Shadow of Night*», 1594) – «Гімни до Цинтії». Образ Цинтії можна бачити в Е. Спенсера, М. Дрейтона та ін. Причому Єлизавета, як цнотлива цариця ночі, завжди оточена німфами і граціями, що являлося прямою метафорою королівського двору.

Задля ідеалізації образу Єлизавети «працювали» і придворні портретисти. Своєрідність напрямку «єлизаветинського» портрету

була пов'язана з культом королеви, заснованим на її достоїнствах і традиціях минулого. Реформація похитнула в Англії культ святих і Богородиці, тому надприродне стали пов'язувати з феями, ельфами та іншими істотами. Наприклад, улюблений художник Єлизавети Н. Хілліард пише «Портрет із Пеліканом», адже її улюбленим символом був пелікан, що виривав шматки м'яса із власних грудей, щоб нагодувати голодних пташенят. Відомим стає й алегоричний «Портрет Єлизавети I з ситом» Дж. Гувера, що підкреслює чистоту і мудрість правительки.

Для створення нових національних міфів були залучені приклади з історії. Зразком королівської величі стають знамениті царі, образи біблійної, греко-римської історії. Поступово переосмислюються і національні середньовічні епічні традиції. Велика увага приділяється організації лицарських турнірів, поєдинків, яскравих п'єс за мотивами легенд про короля Артура, в організації яких брали участь придворні поети. В Англії читають і старі середньовічні романи, і рицарські романи Відродження (зокрема: іспанські романи XIV–XVI ст. про Амадіса Галльського, Пальмеріне Англійського або «Смерть Артура» Т. Мелорі). Поширюється ідея національної самосвідомості, наслідком чого стає інтерес до історії. Успіхом користується поема «Англійські героїчні послання» («*Englands Heroicall Epistles*», 1597) М. Дрейтона і «Хроніка Англії, Шотландії та Ірландії» («*Chronicles ok England, Scotland and Ireland*», 1577) Р. Холіншеда. Англійська історична наука встановлює пріоритет знань, впливає на вдосконалення методів пізнання минулого і сучасного. Національний тріумф викликав сплеск інтересу до подій колишнього вітчизняного життя: особливе зацікавлення викликають п'єси-хроніки, драми історичного змісту.

Разом з тим, влада корони не була абсолютною – виникала необхідність постійно дбати про її стабільність. При Єлизаветі нібито існує ідеальне «співтовариство» придворних, але насправді поряд було немало тих, хто критично ставився до монарха, хто наполегливо хотів виступати її «наставником» в управлінні держа-

вою. Бажання «дати урок» монарху реалізується у пошуку ідеальних моделей правління, що призводить до утопізму, оскільки суспільство очікує ідеального «співтовариства», «втілення» ідей якого повинно відбуватися і з боку монарха, і з боку придворних. Але Єлизавета на могла зайти у своїй «грі» так далеко.

Отже, зійшовши на престол, Єлизавета I Тюдор продовжила політику своїх попередників та, врахувавши свої внутрішні і зовнішньополітичні завдання, привнесла у процес реформування придворних інститутів особливі риси. Королева сформувала блискучий ренесансний двір, оточила себе освіченими придворними, проводила необхідну для країни зовнішню і внутрішню політику, тобто, здійснила ряд важливих кроків, що посилили престиж монархії, завдяки чому правителька здобула авторитет у підданих, які сприймали її як Королеву-Діву, Хранительку Англії, Добру Королеву-Бесс та готові були їй служити. У цьому процесі важлива роль належала тюдорівській «пропаганді» (особливо літературній, портретній, історичній), що надавала суспільству необхідні «роз'яснення» щодо самої королеви, її рішень, вчинків. Але при цьому, на всіх подіях навколо королеви лежав «театральний ефект». Це було масштабне «лицедійство», в якому Єлизавета блискуче зіграла свою роль, сфокусувавши навколо себе всі сторони життя суспільства і підпорядкувавши його винятковості власного положення королеви.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Горбунов 2011 – Горбунов П. А. Празднично-церемониальные мероприятия рыцарского сословия / П. А. Горбунов // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 2. – Том I (Гуманитарные науки). – С. 283-286.
- Дмитриева 1998 – Дмитриева О. В. Елизавета I. Семь портретов королевы : [монография] / О. В. Дмитриева. – М. : Янус-К, 1998. – 248 с.
- Журавель 2011 – Журавель Н. А. Католическая фракция и политическая борьба при дворе Елизаветы I Тюдор (1579–1583) / Н. А. Журавель // Королевский двор в Англии XV–XVII веков. – Т. 7. – Вып. 1. – СПб., 2011. – С. 189-219.
- Краснов 2001 – Краснов И. А. Символика английской придворной культуры второй половины XVI века / И. А. Краснов // Двор монарха в средневековой Европе: явление, модель, среда. – Вып. I. – М. ; СПб. : Алетейя, 2001. – С. 215-224.
- Соколов 2006 – Соколов Д. А. Текст. Эпоха. Интерпретация: «Песни и сонеты» Ричарда Тоттела и английская поэзия Возрождения : [монография] / Данила Алексеевич Соколов. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 326 с.
- Стаття надійшла 15 вересня 2013 р.*